

УДК [821.14+821.124]’02.09

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2025.347006>Орислава Івашків-Ващук* 

ВИЯВИ ОЛЮДНЕННЯ МІТОЛОГІЧНИХ ПЕРСОНАЖІВ В ЕЛЛІНІСТИЧНІЙ ПОЕЗІЇ (на матеріалі поетичних творів Каллімаха, Теокріта, Мосха та Біона)

У поезії елліністичного періоду можна простежити тенденцію до наділення індивідуалізованими почуттями й емоціями традиційних мітологічних персонажів через активізацію наукового підходу до мітології. Олюднення разом із політично-хвалебним характером творів і несподіваними жанровими вподобаннями стає впізнаваною рисою стилю поетів-александрійців. Боги і герої, що є персонажами не лише канонічного епосу, зображуються у переживанні кохання, ревності чи страждання та навіть зазнають фізичних ушкоджень. Такий підхід можна розглядати як важливий спосіб зближення автора і читача. Матеріалом дослідження є поетичні твори малої форми, зокрема ідилії, епілії, гімни та вірші. У кожного автора олюднення богів та героїв виявляється по-своєму та у своєрідний спосіб і є унікальною рисою художньої літератури елліністичного періоду.

Ключові слова: еллінізм, олюднення, мітологія, гімн, епілії, герой, бог, богиня.

Ivashkiv-Vashchuk Oryslava. Determining the humanization of mythological characters in Hellenistic poetry (based on the poetry of Callimachus, Theocritus, Moschus and Bion).

Alexandrian scientific poetry seeks to influence the reader through technical skill, i.e. through the sophisticated combination of myths, words and meters, while borrowing from folk poetry elements of imitation of everyday sensual life, which was applied to epic gods and heroes. Thus, mythological plots continue to be an important source of artistic value for Hellenistic poets, but with one important feature: a focus on selective and far from central mythological episodes. The desire to describe something local, little-known or previously untold prevails. This resulted in the emergence of lyrical-epic works, in particular the hymns of Callimachus, Theocritus' idylls about Polyphemus and Heracles, later poems with mythological characters, and even the 'romantic' epic of Apollonius, which would be interesting to include in future research on this topic.

In the short-form poetry of the Hellenistic period, there are many examples of the humanization of traditional mythological characters. Once exclusively epic gods and heroes begin to be endowed with individualized feelings and emotions and depicted experiencing love, jealousy or distress, and even suffering physical injuries. Thus, in Callimachus, we see a contrast between the images of traditional child gods with extraordinary abilities and the Hellenistic approach to their humanization. At the same time, by reducing the Olympian gods to the level of mortals, Callimachus ambiguously identified them with the rulers of Egypt. In Theocritus, the main 'stimulus' for humanizing gods and heroes is the experience of love. The traditional epic heroes Heracles and Polyphemus are depicted as lyrical characters who experience their 'deheroization' mainly through tragic love. The Theocritus' followers, Moschus and Bion in their short poetic fragments emphasize the perception of Eros as the personification of love: capricious like a child, but dangerous. The goddess Aphrodite transforms from an unattainable symbol of unearthly beauty into an 'average' beautiful woman mourning the death of her beloved or a worried mother searching for her son. In general, such approaches by poets of the Hellenistic period can be seen as a way of bringing the author and reader closer together, because it is precisely the attribution of human traits, emotions and motivations to divine beings that makes them closer and more understandable to people.

Keywords: Hellenism, humanization, mythology, hymn, epilion, hero, god, goddess.

Постановка проблеми. Елліністичний період безсумнівно займає вагоме місце у канві античної літератури, адже є своєрідним містком між грецьким та римським світами. Часовими рамками цього періоду прийнято вважати рік смерті Александра Великого у 323 р. до н. е. та битву при Акції у 31 р. н. е. [Gutzwiller 2007, с. 5]. Одним із найвпливовіших центрів розвитку письменства та науки в ті часи було єгипетське місто Александрія. Птолемеї, які там правили, приналежали до двору науковців та літераторів, що, цілком ймовірно, стало зразком для подібної політики Римської імперії¹. Зокрема, при дворі Птолемея II Філадельфа жили і творили Арат і, ймовірно, Асклепід, а також Каллімах і Теокріт; Аполлоній був учителем Птолемея III Евергета; мабуть, у ті ж часи там писав і наслідувач Теокріта Мосх; Лікофрон, Аполлоній та Каллімах опрацьовували фонди Александрійської бібліотеки [Hutchinson 1997, с. 5]. Інтелектуальна та літературна культура, що розвинулися при дворі Птолемеїв, мала настільки великий вплив у всьому грецькому світі, що термін «александрійський» часто є характеристикою всього елліністичного періоду [Gutzwiller 2007, с. 16].

Визначаючи основні риси літератури того часу, варто нагадати кілька ключових аспектах, які окреслені в науковій літературі [Gutzwiller 2007; Genre in Hellenistic Poetry 1998; Hopkins 2020; Hutchinson 1997; Kohnken 2001]. По-перше, політично-хвалебний характер творів. Зокрема, Теокріт написав ідилію 17 як прославу єгипетського царя Птолемея Сотера, а його дружину, царицю Береніку,

* Орислава Івашків-Ващук, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри філології Українського католицького університету (Львів, Україна); e-mail: o.ivashkiv@ucu.edu.ua.

¹ Науковці відзначають особливий вплив реалій елліністичного світу на творчість Вергілія, Овідія, Горация та ін.



зараховував до богів. Крім цієї, в інших іділіях уплетені численні згадки царських сімей, наприклад, σὲ δ' αἰχμητὰ Πτολεμαῖε αἰχμητᾶ Πτολεμαίῳ ἀρίζηλος Βερενίκα (ід. 18: 56–57) *тебе, хоробрий воїне Птолемею, хороброму воїну Птолемею [народила] славетна Береніка* (тут і далі переклад уривків авторки статті. – *O. I.-B.*) чи пишне проведення свята Адоніса, що організувала дочка Береніки Арсіноя (ід. 15: 105–110). Подібні зразки засвідчені й у Каллімаха, який описував апофеоз тієї ж Арсіної чи заслуги Птолемея Сотера з дружиною. «Аргонавтика» Аполлонія, який також мав тісні зв'язки з царським двором, мала додати птолемейській династії стійкого мітологічного підґрунтя з допомогою традиційної історії героїв «материкової» Греції.

По-друге, у творчості елліністичних поетів наявні жанрові різноманіття та несподівані поетичні комбінації, специфічні діалектні тенденції та метричні розміри. До прикладу, у Теокріта є буколіки, міські міми, епілії, епіталама, енкомій, епіграми та ін. Каллімах звернувся до забутого жанру гімнів, писавши також поеми, ямби й епіграми тощо, а Аполлоній вирішив протистояти елліністичному тяжінню до малих поетичних форм і написав об'ємну епічну поему на зразок гомерівських. Уживання дорійського діалекту чи традиційно-епічного дактилічного гекзаметру в ліричних творах також є знаковою рисою александрійської поезії. Зокрема, використання гомерівських поем як першоджерела, але наділення їх сюжетів неепічним звучанням можна знайти майже в усіх елліністичних авторів [The Cambridge history 2008, с. 546].

Третьою визначальною особливістю є т. зв. поетична вченість, що утверджує поетів-елліністів у статусі науковців – *poeta doctus*. Загалом це дослідницька робота в александрійській бібліотеці, а також коментування творів попередників (особливо поем Гомера), каталогізація, редагування тощо, проте вкрай помітною є інтеграція наукових фактів у художні твори. Наприклад, Поліфем в 11-й іділії Теокріта використовує специфічні медичні терміни, які епічний кіклоп не мав би знати зовсім.

Четверту важливу рису, яка є в основі цього дослідження, слід розглядати в контексті інших художніх мистецтв. Зокрема, в елліністичній скульптурі, архітектурі та живописі розвинулася тенденція до індивідуалізації богів і героїв через зображення їх у тій чи в тій ситуації. Це подекуди лише один швидкоплинний момент, закарбований у камені чи в бронзі: Аполлон, який цілиться в ящірку на стовбурі; Гермес, який відпочиває з маленьким Діонісом на руках; Афіна і Гігант; Лаокоон зі зміями тощо. Це явище суттєво вплинуло на літературу того періоду, адже змалювання богів і героїв у тих чи в тих ситуаціях або в конкретних епізодах їхньої героїки та надання їм виразних людських рис власне і є виявами олюднення, які ми розглядаємо.

Аналіз останніх досліджень. Попри мультикультурність і мультирегіліїність птолемейського суспільства, у творах поетів-александрійців домінує рецепція мітології «материкової» Греції зі традиційним сонмом олімпійських богів та інших божеств. Тим не менш, поети епохи еллінізму все ж «відмовилися від старого гомерівського та гесіодівського мітологічного циклу і все більше схилилися до менш відомих варіацій традиційних грецьких мітів, а також місцевих мітів, легенд і байок» [Трупаніс 1947, с. 3]. Це зумовлено, зокрема, й ретельним опрацюванням літературної спадщини попередніх епох задля забезпечення тягlosti традиції, проте із застосуванням власних підходів до трактування найбільш поширених героїчних сюжетів. Виявлення таких закономірностей веде до появи все нових розвідок про твори цього періоду. Саме олюднення богів і героїв, яким притаманні «екстремальні» людські емоції та почуття, а не персоніфікація чи антропоморфізм грецьких міфологічних персонажів є малодослідженою темою. Деякі аспекти діяльності елліністичних поетів у контексті релігії знаходимо в монографіях [Gods and Religion in Hellenistic Poetry 2012; The Gods of Greek Hexameter Poetry 2016], а тема олюднення богів і героїв частково висвітлена в наукових працях [Klooster 2011; Petrovic 2011; Івашків-Ващук 2017].

Зазначимо, що тему олюднення мітологічних персонажів аналізуватимемо на прикладі т. зв. малих поетичних форм у творчості Каллімаха, Теокріта і його наступників Біона й Мосха. Відсутність окремих досліджень такого явища саме у творчості зазначених авторів визначає **мету** цієї розвідки, що полягає в систематизації та аналізі лексико-стилістичних виявів олюднення богів і героїв.

Виклад основного матеріалу.

Вияви олюднення мітологічних персонажів у Каллімаха

Александрійські поети змальовують мітологічних героїв у новий спосіб: це вже не є опис їхніх звичаїв, а радше сцени зі спокійного щоденного життя. Так вони стають більш «людськими» та ближчими до емоцій, з якими знайомі їхні читачі [Трупаніс 1947, с. 3]. У такий спосіб працював, зокрема, й Каллімах, у творчості якого є різноманітні за жанром твори. Наприклад, поєднавши традиційні релігійні елементи з інноваційними поетичними техніками, він уклав шість гімнів різним божествам (Зевсу, Артеміді, Аполлону, Делосу, Атені, Деметрі). У деяких із них яскраві акценти зроблено в епізодах, пов'язаних із народженням знаних богів та їхнім дитинством. Твори насичені

географічними назвами та етіологічними поясненнями релігійних обрядів або мітів. Каллімах був палким прихильником малих жанрових форм, що сприяло появі епілію (епіліону) – короткої поеми епічного характеру. У таких творах поет² фокусував увагу вибіркового епізоду з мітології чи героїки з деталізацією опису характеру та емоцій персонажа.

На жаль, до наших днів дійшли не всі твори Каллімаха, але зі свідчень пізніших авторів відомий їхній приблизний зміст. Зокрема, епілій «Гекала» описує зустріч героя Тесея із старенькою жінкою напередодні його бою з маратонським биком. Тут увага зосереджена не на самому подвигу героя, а на його спілкуванні з селянкою Гекалою, їхні переживання одне за одного. Ще одним оригінальним твором Каллімаха, що, ймовірно, дав натхнення Овідію та Проперцію, є поема з дидактично-елегічних віршів «Причини» у 4 книгах про імена богів, виникнення свят, походження громадських ігор тощо. Римський поет Катулл переказав зміст однієї з елегій про волосся Береніки³: коли чоловік Береніки, цар Птолемей III, вирушив у похід, цариця присвятила богам своє волосся. Каллімах зазначав, що боги, зачаровані красою і відданістю Береніки, забрали волосся на небо у вигляді сузір'я. Так поєдналися дві основні риси александрійського поета: освіченість і політичні лестощі.

Давня традиційна характеристика божественних дітей протиставлена натуралізму та реалізму у ставленні до богів в епоху еллінізму [Grant 1929, с. 590]. Яскравий приклад олюднення спостережено в гімні «До Артеміди», де є екскурс у дитинство богині та опис її стосунків із батьком – верховним богом Зевсом. Цей гімн є одним із багатьох прикладів акцентуації на «дитячій» темі всієї елліністичної поезії [Bulloch 1984, с. 217]. Тут бачимо опис одного з епізодів життя щасливої люблячої сім'ї: маленька Артеміда сидить у свого батька Зевса на колінах і просить у нього про подарунки. Вона, як богиня, хоче не звичайних речей, а вічне дівоцтво, юних німф для прислужування і полювання⁴, гори і ліси. Артеміда звертається до батька ніжно, по-дитячому *ἄλλα – таточку*, як зверталася Навсікая до свого батька Алкіноя (Одіссея, 6:57). Рядки *так сказавши, дитина хотіла торкнутись батькової борода, сильно простягала вперед руки даремно, щоб дотягнутись* («До Артеміди», с. 26–28) дають підстави вбачати певну антитезу: тут ніби справді описано сцену зі звичайного «людського» життя, однак слово *μάτην – даремно* нагадує, хто ж такий Зевс. І хоч далі він *киває та усміхається* («До Артеміди», с. 28), Каллімах наче намагається передати через образ Зевса уявлення про всю релігію того часу: вона привітна і добра, але недосяжна.

Незважаючи на наявність цього олюдненого і справді дитинного образу Артеміди, у Каллімаха переважає традиційне архаїчне ставлення до богів-дітей (за зразком Гермеса з гомерівського гімну), наділених, так би мовити, силами дорослих богів [Grant 1929, с. 586]: вони мало не від народження творять чудеса та здійснюють геройські вчинки. Зокрема, 3-річна Артеміда абсолютно безстрашно приходить до величезних кіклопів, 4-річний Аполлон засновує своє перше святилище, а про Зевса сказано: *навіть у дитинстві все ти показував ідеально – ἄλλ' ἔτι παιδνὸς ἐὼν ἐφράσσαο πάντα τέλεια* («До Зевса», с. 57).

Вияви олюднення мітологічних персонажів у Теокрїта

Як відомо, давні елліни уявляли своїх богів і божественних героїв у людській подобі, однак саме наявність у них людських емоцій і почуттів робило їх зрозумілишими для людей. Боги в Теокрїтових ідиліях згадуються досить часто: Зевс, Гера, Афродіта, Ерот, Пан, Артеміда, Гермес, Гефест, Діоніс, Геката, Геліос, Селена та деякі інші. Найбільшу увагу поет приділив образам верховного бога, а також покровителів кохання і пастушого ремесла. Образи героїв-напівбогів у Теокрїта представлено переважно в ідиліях епічного характеру, а центральними, на нашу думку, є постаті Геракла та кіклопа Поліфема, котрим за епічною традицією надаються постійні епітети.

Так, Геракл означається як *Διὸς ἄλκκιος υἱός – відважний син Зевса* (ід. 25: 42), *βαρύφρων – розгніваний* (ід. 25: 110), *εὖσκοπος – меткий* (ід. 25: 143), *ὑψιστος – величний* (ід. 25: 159), *χαλκεοκάρδιος – безстрашний* (ід. 13: 5). Ці епітети, а також канонічно-епічна характеристика *ἐλεῖ οὐ σέγε φημί κακῶν ἔξ ἔμμεναι οὐδὲ κακοῖσιν ἐοικότα φύμεναι αὐτόν, οἷόν τοι μέγα εἶδος ἐπιτρέπει. ἦ ῥά νυ παῖδες ἀθανάτων τοιοῖδε μετὰ θνητοῖσιν ἕασι* (ід. 25: 38–41) *бо кажу, що ти не з поганих людей, не видаєшся поганого зросту, а навпаки зростом високим виділяєшся. Такі тільки діти безсмертних між смертними перебувають* творять опозицію до того олюдненого образу, який у підсумку створив Теокрїт. Це бачимо в яскравій 13-й ідилії, що оповідає про частину подорожі корабля «Арго» за золотим руном. Коли мореплавці зробили зупинку і вийшли на берег для поповнення запасів, юнак Гїлас, улюбленець

² Поети Теокрїт і Мосх також розвивали цей підхід.

³ Єгипетська цариця в роки життя Каллімаха.

⁴ Серед цих німф, можливо, була й німфа Дафна, яку покохав брат Артеміди Аполлон. Їхня історія найкраще відображена в «Метаморфозах» Овідія.

Геракла, пішов шукати джерело. Там жили німфи, які, вподобавши хлопця, забрали його до себе. Це спонукало Геракла покинути свої обов'язки та відчайдушно розшукувати Гіласа:

Ὡς δ' ὀπὸτ' ἠϋγένειος ἀλόπροθι λῆς ἐσακούσας
 Νεβροῦ φθεγξαμένης τις ἐν οὔρεσιν ὠμοφάγος λῆς
 ἐξ εὐνᾶς ἔσπευσεν ἐτοιμοτάταν ἐπὶ δαῖτα·
 Ἦρακλέης τοιοῦτος ἐν ἀτρίπτοισιν ἀκάνθαις
 παῖδα ποθῶν δεδόνητο, πολλὸν δ' ἐπελάμβανε χῶρον (ід. 13: 61–64)

Наче лев благородний, почувши вдалині голос оленя, хижий лев із лігва виривається в гори, поспішаючи на готову вечерю, так і Геракл, знаний через густий терен коханням до хлопця, пройшов багато місць. Збожеволівши від кохання, Геракл стає людиною, якою керують тваринні інстинкти, а його улюбленець Гілас – жертвою, яку треба знайти за будь-яку ціну. Герой пробирається через колючий терен та втрачає не тільки відчуття болю, а й відчуття часу і простору, адже блукає невідомими місцями не один день [Івашків-Ващук 2017, с. 49]. Зіставлення Геракла з левом здійснено з використанням традиційного героїчного епітета ἠϋγένειος – *благородний*, оскільки він не простий смертний, а божественного роду. Порівняння Гіласа з оленем, на нашу думку, також має своє пояснення – іменник νεβρός тут ужито в жіночому роді, що додатково підкреслює делікатні, наче жіночі риси юнака. Із наведених мікроконтекстів виступає символічна асоціація лева й оленя як благородних істот, наділених якостями людини. Цікавим є зауваження П. Саконі, яка припускає, що «в глибинній структурі тексту Геракл порівнюється не з левом, а з молоденькою оленихою» [Саконі 1995, с. 12]. Так, на думку дослідниці, об'єктивується «дегероїзація» героя, що зрештою може викликати лише співчуття: Σχέτλιοι οἱ φύλέοντες (ід. 13: 66) *Нещасні ті, які закохані*.

Отже, в цій ідилії наявна дуальність образу Геракла: з одного боку – героїчність (згадка про його рід, використання типового епічного епітета та натяк на один із його героїчних подвигів (*син Амфітріона із мідним серцем, що здолав дикого лева*)), а з іншого – «олюднення» героя, знищеного стражданнями через втрату кохання: ὁ δ' ἄ πόδες ἄγον ἐχώρει / μαινόμενος χαλεπὸς γὰρ ἔσω θεὸς ἦπαρ ἄμωσεν (ід. 13: 70–71) *а він, куди ноги вели його, блукав у нестямі, бо жорстокий бог роздирав його серце*. Тут Теокрит ставить під сумнів чи навіть заперечує можливість того, що епічний персонаж може залишатися героїчним, коли він закоханий [Mastronarde 1968, с. 279].

Подібні риси олюднення традиційного епічного персонажа знаходимо в образі кіклопа Поліфема, котрий у втрачених епохи еллінізму набуває романтично-бурлескних рис. Теокрит зобразив Поліфема молодим і закоханим у німфу Галатею. Натомість в «Одіссеї» це страшний одноокий велетень, який убив товаришів Одиссея; тут він пастух, який співає на узбережжі серенаду. Цікаво, що Теокрит розповідає про Поліфема як свого товариша, водночас акцентуючи на епічній традиції: οὕτω γοῦν ῥάιστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ ὁ παρ' ἀμῖν, ὄρχαιος Πολύφαμος, ὅκ' ἦρατο τᾶς Γαλατείας (ід. 11: 7–8) *Так собі найлегше наші кіклоп, кажуть, зарадив, давній Поліфем, коли покохав Галатею*. Кохання Поліфема до Галатеї названо і *справжнім божевіллям* (ὀρθαῖς μανίας – ід. 11: 11), і *раною від стріли Кіпріди* (ід. 11: 15–16), і зрештою хворобою, *ліками від якої є Музи* (ід. 11: 1–4). Сам же кіклоп страждає фізично: з кожним днем він марніє, а на голові та ногах надулися жили (ід. 11: 69–70).

З олімпійських богів в ідиліях Теокріта найбільш «олюдненою» є Афродіта – богиня краси та кохання. Цю традицію продовжує Біон у «Плачі за Адонісом», а кілька століть по тому й Овідій у своїх «Метаморфозах». Історія кохання безсмертної богині та смертного юнака Адоніса, його трагічна загибель та відродження мають давню культову традицію не тільки в еллінів, але й у багатьох народів. Його вважають архетипним божеством рослинності, чие ритуальне означення циклічності природи порівнюють із шумеро-аккадськими героями Енкіду та Гільгамешем, шумерським Таммузом/Думузі, фригійським Аттісом, навіть загальновідомими еллінськими Анхізом, Парисом та Орфеєм. Зрештою, низка подібних рис наявна і в пастуха Дафніса з першої ідилії, який, імовірно, походить із сицилійського фольклору [Halperin 1983, с. 188–189].

Центральним композиційним елементом першої ідилії Теокріта є пісня про страждання і смерть Дафніса/Адоніса. Пісня розпочинається з докору німфам і музам, які не прийшли пастухові на допомогу, натомість безмовні тварини розділили його страждання. Далі на аудієнцію до Дафніса приходять боги та місцеві божества, серед яких Гермес, Пріап і, зрештою, Афродіта. Точної причини трагічної долі Дафніса в Теокріта не названо, навіть його відвідувачі про неї хіба здогадуються – маємо лише натяк у вигляді фрази ἄννε πικρὸν ἔρωτα, καὶ ἐς τέλος ἄννε μοῖρας (ід. 1: 93) *він досягав гіркого кохання, досягав долі до самої смерті*. Коли ж до Дафніса приходить його остання відвідувачка – Афродіта, настрої пісні міняється і пастух нарешті починає говорити, звинувачуючи її у своїх стражданнях. Очевидно, богиня настільки пригноблена цією ситуацією, що дозволяє Дафнісу себе

ображати, і він це робить досить жорстко, як може здатися на перший погляд⁵. *Гнівню її Дафніс дав відповідь* у перекладі відповідає досить нейтральному τὰν δ' ἄρα χὼ Δάφνις ποταμείβεται (ід. 1: 100) в оригіналі, де дієслово ποταμείβεται має значення «відповідати». Знову ж таки *Може й Кіпріду пастух посоромити* насправді оригіналом має ὃ λέγεται τὰν Κύπριν ὁ βουκόλος (ід. 1: 105) *так пастух каже Кіпріді*. Тим не менш, саме кохання, що уособлюють Афродіта та Ерос, спричиняє загибель Дафніса. Пастух сам дає характеристику її почуттям: Ἦνθέ γε μὰν ἀδεία καὶ ἂ Κύπρις γελάοισα, / λάθρη μὲν γελάοισα, βαρὺν δ' ἀνὰ θυμὸν ἔχοισα (ід. 1: 95–96) *І так, Кіпріда також прийшла, усміхаючись солодко, / усміхаючись приховано, але тяжкий гнів у серці маючи*. Очевидна опозиція солодкого і водночас прихованого усміху з гнівом у серці викликала чимало дискусій серед науковців, які вбачають тут або тріумфальний сміх богині-переможниці, або спробу богині за усмішкою приховати свій глибинний смуток. На нашу думку, насправді Афродіта страждає через загибель Дафніса, особливо якщо прототипом Дафніса вважати Адоніса. Богиня намагалася повернути пастуха до життя, проте навіть вона не змогла протистояти долі: χὼ μὲν τόσσ' εἰπὼν ἀλεπαύσατο: τὸν δ' Ἄφροδίτα ἤθελ' ἀνορθῶσαι τὰ γε μὰν λῖνα πάντα λελοίπεν ἐκ Μοῖρᾶν (ід. 1: 138–139) *це сказавши, він відійшов; а Афродіта хотіла його підняти (оживити), але не стало ниток у Мойр*. Так, пастух Дафніс помирає в обіймах богині, яку ненавидів за муки кохання, що вона йому послала.

Отож у Теокріта головним «стимулом» для олюднення богів і героїв є переживання кохання. Доблесний благородний Геракл утрачає розум через зникнення коханої людини, жорстокий безкомпромісний велетень Поліфем страждає від нерозділеного кохання, а могутня закохана Афродіта мовчки слухає докори пастуха і приховано сумує.

Вияви олюднення мітологічних персонажів у Біона та Мосха

Біона і Мосха вважають наступниками Теокріта і, «хоча в їхній поезії все ще з'являються сільські персонажі та мотиви, вони надають буколічному жанру сентиментальності, звертаючи його до легких еротичних тем та грайливих мітологічних мотивів» [Gutzwiller 2007, с. 96]. «Плач за Адонісом», авторство якого визначають за Біоном, написаний у формі епітафії. Поет продовжує розробляти міт про кохання Афродіти й Адоніса, однак поглиблює олюднення богині через майстерне змалювання її страждань. Тут уже маємо зазначення загальноприйнятої причини загибелі юнака – на полюванні дикий кабан іклом проколов йому стегно. Через цю подію сумувала вся природа: плакали гори, ліси, річки, джерела, а квіти з розпуки червоніли. Горювання Афродіти в цьому творі дуже виразне: вона, одягнена в чорний одяг, б'ючи себе в груди, з розпущеним волоссям, босими зраненими ногами бродить у пошуках юнака, загалом Κύπριν ἀνιῆ λελτὸν ἀποφύχων (с. 8–9) *Кіпріда у розпачі через його останній подих*. Цей вияв олюднення богині, безсмертне тіло якої зазнає фізичних поранень, запозичив згодом і Овідій у своїй версії цього мітологічного сюжету. Тут є ще одна маловідома деталь міту про Адоніса – суперництво за нього з Персефоною, і Біон показує ревнивість Афродіти, яка зі смертю юнака все ж програє підземній богині, яка, *маючи більшу силу* (ἔσσι γὰρ αὐτὰ πολλὸν ἐμεῦ κρέσσων), *забирає все красиве* (τὸ δὲ πᾶν καλὸν ἐς σὲ καταρρέει). Показним сюжетом елегічного характеру є сповнена трагізму сцена останнього поцілунку: Κύπριδι μὲν τὸ φίλημα καὶ οὐ ζῶντος ἀρέσκει, ἀλλοῦκ οἶδεν Ἄδωνις, ὃ νῦν θνάσκοντ' ἐφίλησεν. (р. 13–14) *І поцілунок його неживого тишисть Афродіту, але не знає Адоніс, бо його цілувала вже померлого*.

Серед інших творів, автором яких часом вважають Біона, є один невеликий уривок, у якому йдеться про те, що у сні до пастуха приходять богиня Афродіта. Вона ἐκ χειρὸς ἄγοισα *за руку приводить* свого капосного (νηπίοχος) сина Ероса на навчання музики і співу. Подібний сюжет, що акцентує на образі бога кохання як маленького пустотливого, але небезпечного хлопчика, бачимо й у Мосха. Загалом, саме Ерос є улюбленою дитиною-богом в елліністичній та пізнішій літературі. Що цікаво, він не просто не дорослішає, а й стає все молодшим – і в мистецтві, і в літературі [Grant 1929, с. 591].

Ось в іншому вірші, який приписують Мосхові, Кіпріда шукає свого сина і кличе його їсти, бо обід стигне – цілком звичайна сцена з людського життя. Мати оголошує винагороду за втікача, немов раба: вона дає опис його зовнішності та характеру і застерігає людей не вірити йому. До збірки ідилій Теокріта також входить один твір (ідилія 19) явно пізнішого часу та невідомого авторства, що знову ж таки описує Ероса як маленького вередливого хлопчика. При намаганні вкрасти мед його кусають бджоли, а пальці рук від того набрякають. Він плаче і біжить жалітись матері Афродіті на те, що бджола, попри свій малий розмір, спричинила йому таку шкоду. Звісно, тут прочитується метафора, бо кохання в образі маленького Ероса також може сильно зашкодити людям.

Висновки

⁵ За виданням перекладу: Теокрит (2000). *Ідилії. Епіграми*. Львів, 184 с.

Александрійська наукова поезія прагне досягти впливу на читача за допомогою технічної вправності, тобто шляхом вибору та витонченого поєднання мітів, слів і метрів, водночас запозичуючи із народної поезії елементи імітації повсякденного чуттєвого життя, що застосовувалось до епічних богів і героїв. Зокрема, мітологічні сюжети продовжують бути важливим джерелом художньої цінності для поетів-елліністів, але з однією важливою особливістю – зосередження на вибірковому і далеко не головному мітологічному епізоді. Превалює прагнення описати щось локальне, маловідоме або ж ніким раніше не розказане. У результаті цього з'являються твори ліро-епічного характеру, зокрема гімни Каллімаха, Теокритові ідилії про Поліфема та Геракла, пізніші вірші з мітологічними персонажами та навіть «романтичний» епос Аполлонія, який цікаво було б залучити до майбутніх розвідок цієї тематики.

У поезії малих форм елліністичного періоду можна простежити чимало прикладів олюднення традиційних мітологічних персонажів, що пояснюється, зокрема, й розвитком наукового погляду на мітологію. Колись виключно епічних богів і героїв починають наділяти індивідуалізованими почуттями й емоціями та зображувати в переживанні кохання, ревності чи страждання, які навіть можуть зазнавати фізичних ушкоджень. Зокрема, у Каллімаха бачимо протистояння образів традиційних богів-дітей із надзвичайними здібностями та елліністичного підходу до їхнього олюднення. Водночас знижуючи олімпійських богів до рівня смертних, Каллімах неоднозначно ототожнював їх із правителями Єгипту. У Теокрита головним «стимулом» для олюднення богів і героїв є переживання кохання. Хоча вважається, що «Теокрит створює світ, який апелює до фантазій міської аудиторії, але водночас ніколи не претендує на те, щоб запропонувати щось більше, ніж миттєву ілюзію» [The Cambridge history 2008, с. 578]. З іншого боку – боги та герої в його ідиліях є не тільки вищими недосяжними істотами, а й мають здатність виявляти людські емоції та почуття. Традиційно епічні герої Геракл і Поліфем зображені як ліричні персонажі, які переживають свою «дегероїзацію» загалом через трагічне кохання. Послідовники Теокрита Мосх і Біон у своїх невеликих віршованих уривках акцентують на сприйнятті Ероса як уособлення кохання: капризного наче дитина, але небезпечного. Богиня Афродіта з недосяжного символу неземної краси перетворюється на просто красиву жінку, котра оплакує загибель свого коханого або заклопотану матір, яка розшукує свого сина. Загалом такі підходи поетів еллінізму можна розглядати як один зі способів зближення автора та читача, адже саме надання божественним істотам людських рис, емоцій і мотивацій робить їх ближчими та зрозумілішими для людей.

ЛІТЕРАТУРА

- Вейн, П. (2003). *Чи вірили греки у свої міфи?* Львів, 170 с.
- Івашків-Ващук, О. В. (2017). Образи богів та героїв як складники макроконцепту «ЛЮДИНА» (на матеріалі творів Теокрита). [У:] *Studia Linguistica*. Збірник наукових праць. Київ, 10, 43–51.
- Саконі, П. М. (1995). *Структурні та семантичні особливості «Ідилій» Теокрита (на матеріалі «Ідилій» XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.14. Київ, 27 с.
- Теокрит (2020). *Ідилії. Епіграми*. Львів, 184 с.
- Bulloch, A. (1984). The Future of a Hellenistic Illusion. [In:] *Museum Helveticum*, 41, 209–230.
- Clauss, J. J., Cuypers, M. & Kahane, A. (ed.) (2016). *The Gods of Greek Hexameter Poetry. From the Archaic Age to Late Antiquity and Beyond*. Potsdam, XIV, 458 p.
- Grant, M. A. (1929). The Childhood of the Gods. [In:] *The Classical Journal*, 24/8, 585–593.
- Gutzwiller, K. (2007). *A Guide to Hellenistic Literature*. Blackwell Publishing, 261 p.
- Halperin, D. M. (1983). The Forebears of Daphnis. [In:] *Transactions of the American Philological Association*, 113, 183–200.
- Harder, M. A., Regtuit, R. F. & Wakker, G. C. (ed.) (1998). *Genre in Hellenistic Poetry*. Egbert Forsten Groningen, 242 p.
- Harder, M. A., Regtuit, R. F. & Wakker, G. C. (ed.) (2012). *Gods and Religion in Hellenistic Poetry*. Leuven, Peeters, x, 402 p.
- Hopkinson, N. (2020). *A Hellenistic Anthology*. Cambridge University Press, 347 p.
- Hutchinson, G. O. (1997). *Hellenistic Poetry*. Oxford University Press, 1988. Special edition for Sandpiper Books Ltd., 374 p.
- Klooster, J. (2011). *Poetry as Window and Mirror: positioning the poet in Hellenistic poetry*. Brill, 297 p.
- Kohnken, A. (2001). Hellenistic Chronology: Theocritus, Callimachus, and Apollonius Rhodius. [In:] Papanghelis, T. & Rengakos, A. (ed.). *A companion to Apollonius Rhodius*. Brill, Leiden, Boston, Köln, 73–92.
- Mastrorade, D. J. (1968). Theocritus' Idyll 13: Love and the Hero. [In:] *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 99, 273–290.
- Petrovic, I. (2011). Callimachus and Contemporary Religion: The Hymn to Apollo. [In:] Acosta-Hughes, B., Lehnus, L. & Stephens, S. (ed.) *Brill's Companion to Callimachus*. Brill Academic Publishers, 264–285.
- The Cambridge history of classical literature (2008). [In:] Easterling, P. E. & Knox, B. M. W. (ed.). *Greek literature 1. Classical literature-History and criticism*. Cambridge University Press, 1, 899.
- The Greek Bucolic Poets* (1919). London; New York, 527 p.
- Trypanis, C. A. (1947). The Character of Alexandrian Poetry. [In:] *Greece & Rome*, 16/46, 1–7.

REFERENCES

- Veyne, P. (2003). *Chy viryly hreky u svoi myfy?* [Did the Greeks believe in their myths?] Lviv, 170 s. (in Ukrainian)

- Ivashkiv-Vashchuk, O. V. (2017). Obrazy bohiv ta heroiv yak skladnyky makrokontseptu «LIUDYNA» (na materialy tvoriv Teokrita) [Images of gods and heroes as components of the macroconcept 'HUMAN' (based on the works of Theocritus)]. [In:] *Studia Linguistica*. Zbirnyk naukovykh prac, 10, 43–51. (in Ukrainian)
- Sakoni, P. M. (1995). *Strukturni ta semantychni osoblyvosti «Idylii» Teokrita (na materialy «Idylii» XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV)* [Structural and semantic features of Theocritus' Idylls (based on Idylls XI, XIII, XVIII, XXII, XXIV, XXV)]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.14. Kyiv, 27 s. (in Ukrainian)
- Teokrit (2020). *Idylii. Epigramy* [Theocritus. Idylls. Epigrams]. Lviv, 184 s. (in Ukrainian)
- Bulloch, A. (1984). The Future of a Hellenistic Illusion. [In:] *Museum Helveticum*, 41, 209–230. (in English)
- Clauss, J. J., Cuypers, M. & Kahane, A. (ed.) (2016). *The Gods of Greek Hexameter Poetry. From the Archaic Age to Late Antiquity and Beyond*. Potsdame, XIV, 458 p. (in English)
- Grant, M. A. (1929). The Childhood of the Gods. [In:] *The Classical Journal*, 24/8, 585–593. (in English)
- Gutzwiller, K. (2007). *A Guide to Hellenistic Literature*. Blackwell Publishing, 261 p. (in English)
- Halperin, D. M. (1983). The Forebears of Daphnis. [In:] *Transactions of the American Philological Association*, 113, 183–200. (in English)
- Harder, M. A., Regtuit, R. F. & Wakker, G. C. (ed.) (1998). *Genre in Hellenistic Poetry*. Egbert Forsten Groningen, 242 p. (in English)
- Harder, M. A., Regtuit, R. F. & Wakker, G. C. (ed.) (2012). *Gods and Religion in Hellenistic Poetry*. Leuven, Peeters, x, 402 p. (in English)
- Hopkinson, N. (2020). *A Hellenistic Anthology*. Cambridge University Press, 347 p. (in English)
- Hutchinson, G. O. (1997). *Hellenistic Poetry*. Oxford University Press, 1988. Special edition for Sandpiper Books Ltd., 374 p. (in English)
- Klooster, J. (2011). *Poetry as Window and Mirror: positioning the poet in Hellenistic poetry*. Brill, 297 p. (in English)
- Kohnken, A. (2001). Hellenistic Chronology: Theocritus, Callimachus, and Apollonius Rhodius. [In:] Papanghelis, T. & Rengakos, A. (ed.). *A companion to Apollonius Rhodius*. Brill, Leiden, Boston, Köln, 73–92. (in English)
- Mastrorade, D. J. (1968). Theocritus' Idyll 13: Love and the Hero. [In:] *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 99, 273–290. (in English)
- Petrovic, I. (2011). Callimachus and Contemporary Religion: The Hymn to Apollo. [In:] Acosta-Hughes, B., Lehnus, L. & Stephens, S. (ed.) *Brill's Companion to Callimachus*. Brill Academic Publishers, 264–285. (in English)
- The Cambridge history of classical literature (2008). [In:] Easterling, P. E. & Knox, B. M. W. (ed.). *Greek literature 1. Classical literature-History and criticism*. Cambridge University Press, 1, 899. (in English)
- The Greek Bucolic Poets* (1919). London; New York, 527 p. (in English)
- Trypanis, C. A. (1947). The Character of Alexandrian Poetry. [In:] *Greece & Rome*, 16/46, 1–7. (in English)

Подано до редакції 01.11.2025 року
 Прийнято до друку 21.11.2025 року